

विष्टरं उत्तरायं उत्तानहस्ताभ्यां गृहीत्वा
ॐ विष्टरो विष्टरो विष्टरः प्रतियुक्ततामिच्छा-
धानो विष्टरमर्पयति । जामाता च ॐ विष्टरं
प्रतियुक्तामिति विष्टरं गृहीत्वा प्रजापति-
र्हिरनुष्टुप् ऋन्द ओषधी देवता विष्टरस्यासन-
दाने विनियोगः ।

“ॐ या ओषधीः सोमराज्ञीर्ज्विहताः श्रुतविच-
क्षणाः ।

ता मन्त्रमस्मिन्नासने अच्छिन्नाः शर्मन् यच्छत ॥”
इत्यासने विष्टरमुत्तरायं दत्त्वा उपविशति ।
ततः सम्युदाता पुनस्तादृशमेव विष्टरं गृहीत्वा
ॐ विष्टरो विष्टरो विष्टरः प्रतियुक्ततामिति
तथैव पुनरर्पयति । जामाता च ॐ विष्टरं
प्रतियुक्तामीति तथैव गृहीत्वा प्रजापतिर्हिर-
नुष्टुप् ऋन्द ओषधी देवता विष्टरस्य पादयो-
रधस्तादाने विनियोगः ।

“ॐ या ओषधीः सोमराज्ञीर्ज्विहताः

एषिवीमसु ।

ता मन्त्रमस्मिन् पादयोरच्छिन्नाः शर्मन् यच्छत ॥”
इति पादयोरधस्तादुत्तरायं विष्टरं स्थापयेत् ॥
ततः सम्युदाता पानीयपात्रं गृहीत्वा ॐ पाद्याः
पाद्याः पाद्याः प्रतियुक्तामिति पानीयपात्र-
मर्पयति । जामाता ॐ पादं प्रतियुक्तामीति
गृहीत्वा प्रजापतिर्हिरनुष्टुप् ऋन्द ओषधी देवता
पादप्रक्षालनार्थोदकवीक्षणे
विनियोगः । ॐ यतो देवीः प्रतिपस्थान्याप-
स्ततो मा ऋद्धिरागच्छतु । अनेनोदकं वीक्षेत् ।
ततो जामाता तस्मात् पात्रादुदकं गृहीत्वा
प्रजापतिर्हिरनुष्टुप् ऋन्द ओषधी देवता
सव्यपादप्रक्षालने विनियोगः ॐ सव्यं पादमवने-
जिजे अस्मिन्नाह्नि श्रियं दधे । अनेन वामपादे
उदकाञ्जलिं दद्यात् । ततोऽपरमञ्जलिं गृहीत्वा
प्रजापतिर्हिरनुष्टुप् ऋन्द ओषधी देवता
दक्षिणपादप्रक्षालने विनियोगः । ॐ दक्षिणं
पादमवनेजिजे अस्मिन्नाह्नि श्रियमावेशयामि ।
अनेन दक्षिणपादे उदकाञ्जलिं दद्यात् । ततः
पुनरुदकाञ्जलिं गृहीत्वा प्रजापतिर्हिरनुष्टुप्
ऋन्द ओषधी देवता उभयपादप्रक्षालने
विनियोगः । ॐ पूर्वमन्यमपरमन्यमुभौ पादाव-
षनेजिजे राक्षस्यह्ना अभयस्यावसहे । अनेन
पादद्वये उदकाञ्जलिं दद्यात् । ततः सम्युदाता
माश्वतृव्यापक्षवान् शृङ्गादिपात्रे निधाय ।
ॐ अर्थमर्थमर्थं प्रतियुक्तताम् । इत्यभि-
धायार्थमर्पयति । जामाता च ॐ अर्थं प्रति-
युक्तामीति गृहीत्वा प्रजापतिर्हिरनुष्टुप् देवता
अर्थप्रतियुक्ते विनियोगः । ॐ अन्नस्य राक्षि-
रसि राक्षिणी भूयासम् । अनेनार्थं शिरसि
दद्यात् । ततः सम्युदाता उदकपात्रं गृहीत्वा ।
ॐ आपन्नमनीयमाचमनीयमाचमनीयं प्रति-
युक्तताम् । इत्युदकपात्रमर्पयति । जामाता च
ॐ आपन्नमनीयं प्रतियुक्तामीति गृहीत्वा प्रजा-
पतिर्हिरनुष्टुप् देवता आपन्नमनीयमाचमने

विनियोगः । ॐ यशोऽसि यशो मयि धेहि ।
अनेनोत्तराभिमुखीभूयाचामेत् । ततः सम्यु-
दाता उदकपात्रं कांस्यपात्रं कांस्यपात्रा-
न्तरेणापिधाय गृहीत्वा ॐ मधुपर्कं मधुपर्कं
मधुपर्कः प्रति युक्ततामिति मधुपर्कं समर्पयति ।
जामाता च ॐ मधुपर्कं प्रतियुक्तामीति गृहीत्वा
प्रजापतिर्हिरनुष्टुप् देवता अर्हन्तीयमधु-
पर्कमर्पयति विनियोगः । ॐ यशसो यशोऽसि ।
अनेन मधुपर्कं गृहीत्वा भूमौ निधाय प्रजा-
पतिर्हिरनुष्टुप् देवता अर्हन्तीयमधुपर्क-
प्राप्तये विनियोगः । ॐ यशसो भस्वोऽसि
महसो भस्वोऽसि श्रीर्भस्वोऽसि श्रियं मयि धेहि ।
अनेन मन्त्रेण वारत्रयं भक्षयित्वा सजत् तूष्णीं
भक्षयेत् । ततो जामाता आपान्तो मङ्गलौ-
षधिलिप्तेन दक्षिणहस्तेन तादृशमेव कन्याया
दक्षिणहस्तं खहस्तेपरि निदध्यात् । ततः
सौभाग्यपतिपुत्रवती नारी मङ्गलपूर्वकं कुशेन
हस्तद्वयं वध्नाति । ततः सम्युदाता तिलकुश-
सहितमुदकपात्रं गृहीत्वा वामहस्तेनार्चितां
कन्यां धृत्वा ओमवासानुके मासि असुकराश्रये
भास्करे असुके पक्षे असुकतिथौ असुकगोत्रः
श्रीअसुकदेवशर्मेण असुककामः असुकगोत्रस्या-
सुकप्रवरस्य असुकदेवशर्मेणः प्रपौत्राय असुक-
गोत्रस्य असुकप्रवरस्य असुकदेवशर्मेणः
पौत्राय असुकगोत्रस्यासुकप्रवरस्यासुकदेव-
शर्मेणः पुत्राय असुकगोत्राय असुकप्रवराय
श्रीअसुकदेवशर्मेणैः ब्राह्मणाय वराय अर्चि-
ताय असुकगोत्रस्यासुकप्रवरस्यासुकदेवशर्मेणः
प्रपौत्रौ असुकगोत्रस्यासुकप्रवरस्यासुकदेव-
शर्मेणः पौत्रौ असुकगोत्रस्य असुकप्रवरस्य
असुकदेवशर्मेणः पुत्रौ असुकगोत्रं असुक-
प्रवरं श्रीअसुकदेवौ इति त्रिरुच्यते एनां
कन्यां सव्यजालकुनां प्रजापतिदेवताकां तुभ्य-
महं सम्युदे । इति हस्तद्वयोपरि सतिल-
जलकुशानर्पयति । जामाता ॐ खस्तीत्यभि-
धाय कन्येयं प्रजापतिदेवताका इति वदेत् ।
गायत्री कामस्तुतिश्च पठेत् । ॐ क इदं कक्षा
अदात् कामः कामायादात् कामो दाता कामः
प्रतियुक्ता कामः समुद्रमाविशत् कामेन त्वा
प्रतियुक्तामिति कामेतेत् । ततः ॐ अद्योत्यादि
हस्तेतिलन्यादानकर्मणः साङ्गतार्थं दक्षिणामेतेत्
सुवर्णं असुकगोत्राय असुकदेवशर्मेणैः ब्राह्मणाय
वराय तुभ्यमहं सम्युदे । ततो जामाता ॐ
खस्तीति वदेत् । ततः पतिपुत्रवती नारी
दास्यव्योर्वस्वेण यन्त्रिं वध्नाति । ततः कुशयन्त्रिं
सुक्ता वस्त्रेणाच्छादयाम्योन्वावलीकनं कारयेत् ।
ततो भर्तुर्हस्तेनार्चयेत् वधूमुपवेशयेत् । ततो
नापितेन गौर्गौरितुक्ते जामाता पठति । प्रजा-
पतिर्हिरनुष्टुप् देवता पूर्ववद्वामवी-
मोक्षये विनियोगः । ॐ सुचं गां वरुणपाशा-
द्विषन्तं मेभिधेहि त्वं वरुणस्य सोमभ्योवत्सृज
गामस्तु हन्तानि पिबतूदकम् । इति पठेत् । ततो

नापितेन सुक्तायां गवि जामाता पठति । प्रजा-
पतिर्हिरनुष्टुप् देवता गौर्देवता गवानुमन्त्रये
विनियोगः । ॐ माता वदन्तां दुहित्वा वस्त्रनां
खसाद्व्यानां अन्तस्थ नाभिः प्रसुवोचं चिकि-
तुवे जनाय मा गा मना गा मद्वितीं वधिष्ट ।
अनेन गां विसर्जयेत् । ततो मङ्गलं कुर्व्यात् ।
ततो भर्तुर्हस्तेनार्चयेत् वधूमुपवेशयेत् । इति
सम्युदानं समाप्तम् ॥३॥ इति भवदेवभट्टः ॥

विवाहितः, पुं स्त्री, (वि + वृ + शिच् + क्तः ।)

कृतविवाहः । यथा,—

“श्रुनेचरदिने चैव यदि रिक्ता तिथिर्भवेत् ।
तस्मिन् विवाहिता कन्या पतिसन्तानवर्हिता ॥”
अपि च ।

“विष्णुभादे जिने चित्रे ज्येष्ठायां ज्वलने यमे ।
रुभिर्विवाहिता कन्या निवमेव मुदुःखिता ॥”

इति ज्योतिस्तत्त्वम् ॥

विवाहः, पुं, (वि + वृ + शिच् + यत्) जामाता ।

इति केचित् । विवाहयोग्ये, त्रि । (यथा,
कथासरित्सागरे । ३३ । १६० ।

“पद्मावत्या ऋते राज्ञा न विवाहापरेति यत् ।
प्रोक्तं देवि प्रतिज्ञातं मया निर्वृत्तमद्य तत् ॥”

विविक्तं, त्रि, (वि + विच् + क्तः ।) पवित्रम् ।

विजनम् । इत्यमरः । (यथा, गीतायाम् । १३ । १० ।

“विविक्तदेशसेवित्वमरतिर्जनसंसदि ॥”

असम्पूतः । (यथा, माघे । ११ । १७ ।

“पुनरुचि विविक्तेर्मातरिवावचयं

ज्वलयति मदनानिं मालतीनां रजोभिः ॥”

विवेकी । इति मेदिनी ।

विविक्ता, स्त्री, दुर्भगा । इति त्रिकाण्डशेषः ॥

मुद्राङ्कितपुष्पकै विरिक्ता इति पाठः ॥

विविधं, त्रि, नानाप्रकारम् । इत्यमरः । (यथा,
कौतुकसर्वस्वे । २ ।

“कृतं विविधदुष्कृतं सततमेव प्रवृत्तः ॥”

विवीतः, पुं, भूमिविशेषः । यथा,—

“सममेवां विवोतेऽपि खरोऽहं मङ्घिषीसमम् ।

विवीतः प्रचुरदृष्टकाष्ठो रक्षमाणः परियहीतो
भूपदेशः तदुपधातेऽपीतरजेवसमं दहं एषां
मङ्घिष्यादीनां विद्यात् । इति मिताचरायां
स्वामिपालविवादप्रकरणम् ॥

विवीतभर्ता, [ऋ] पुं, विवोतभूस्वामी । इति
मिताचरा ।

विट्ता, स्त्री, (वि + ट + क्तः । स्त्रियां टाप् ।)

दुर्भगा । इति भूरिप्रयोगः ॥

विष्टतं, त्रि, (वि + ट + क्तः ।) विस्तृतम् । इति
मेदिनी । (यथा, शाकुन्तले १ अङ्कः ।

“हमेरुहविक्तीः अमविष्टतसुखार्धप्रभिः

कीर्णवर्णा ॥”

वर्णोन्धारणे प्रयत्नविशेषः । यथा, सिद्धान्तकौ-
स्तुभम् । १ । १ । ६ । “सृष्टेवत्सृष्टविष्टतसंश्रुत-
मेदात् ॥” “विष्टतसुखार्धं खराणाञ्च । इत्यस्या-

वर्णस्यप्रयोगे संश्रुतम् । प्रक्रियादशायां विष्टत
मेव ॥”)